

ТЕКСТИ ТВОРІВ СТЕФАНА КОВАЛІВА ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТИ МОВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

У пропонованій статті схарактеризовано особливості мови та стилю творів С. Коваліва. Проведений аналіз творчої спадщини автора дає змогу розкрити особливості використання української мови галицькою інтелігенцією на зламі XIX – XX ст., висвітлити соціальні аспекти функціонування української мови в Східній Галичині, вказати на лексико-семантичні, стилістичні та граматичні особливості регіонального функціонування української мови на західноукраїнських землях.

Ключові слова: мова, мовні особливості, галицька інтелігенція, Стефан Ковалів, Іван Франко, Східна Галичина.

Постановка проблеми. Східна Галичина кінця XIX – початку XX ст. стає тим середовищем, в якому формується національно свідомо українська еліта, що чітко розуміє й усвідомлює національно-мовні, культурно-освітні та політичні потреби народу. Очоловане галицькою інтелігенцією національне відродження створило той особливий клімат, який позитивно позначився на формуванні всієї нації, визначив подальшу історію України, вплинув на розвиток і статус української мови в Східній Галичині.

Творча спадщина Стефана Коваліва – багатогранна, він писав про те, що добре знав – життя і психологію краю, долю селян, заробітчан, робітників нафтових промислів і становлення робітничого класу в Східній Галичині (недарма Іван Франко називав письменника «співцем галицької Каліфорнії»), а також про народних учителів та дітей-школярів (вихідців із бідних робітничих сімей). Михайло Шалата, аналізуючи творчу спадщину письменника, зауважує: «Такої вірності географічно локальній темі, як у Стефана Коваліва, в українській літературі треба довго шукати, а такої манери письма взагалі не знайти. Твори С. Коваліва мають як літературну, так і історико-пізнавальну цінність. Їх читаючи, пізнаєш, яке-то хижачке було тогочасне суспільство і як не просто було в нім залишатися Людиною» [12, 3].

Стефана Коваліва, як і Василя Щурата, Василя Пачовського, Уляну Кравченко, Наталю Кобринську й інших відомих представників галицької інтелігенції можемо віднести до «каменярів літературної мови в Галичині» [10, 276].

Актуальність нашого дослідження вбачаємо у тому, що аналіз мовних особливостей творів Стефана Коваліва дасть нам змогу схарактеризувати особливості становлення та розвитку української мови у Східній Галичині на межі XIX – XX століть, цілісно висвітлити соціальні аспекти функціонування української мови в окреслений період, глибше зрозуміти духовний світ галичан.

Аналіз останніх досліджень. Серед праць, які розкривають окреслені проблеми, можемо назвати такі наукові розвідки: «Внесок Галичини у формування української літературної мови» Юрія Шевельова, «Українська мова та її говори» Івана Матвіяса, а також статті вченого: «Варіанти літературних мов», «Взаємодія східноукраїнського й західноукраїнського варіантів літературної мови (Словозміна)», «Взаємодія між східноукраїнським і західноукраїнським варіантами літературної мови в кінці XIX і в XX ст.» й ін., «Арто, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови» Лесі Ставицької, «Епістолярій кінця XIX – початку XX ст. як джерело дослідження соціолекту української інтелігенції», «Вплив соціокультурних та територіальних чинників на мовне оформлення епістолярних текстів української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст.» Інни Черкез і чимало інших досліджень українських мовознавців.

Мета статті – схарактеризувати мовні та стильові особливості творів Стефана Коваліва і на їх основі визначити лексико-семантичні, стилістичні та граматичні особливості функціонування української мови в Східній Галичині.

Виклад основного матеріалу. Талановитий письменник і вчитель кінця XIX – початку XX ст. **Стефан Михайлович Ковалів** /1848 – 1920 рр./ (псевд. – Дрозд, Дроздишин, Стефан П'ятка, Плєскачка, Естко та ін.) народився 25 грудня 1848 року в селі Брониця колишнього Дрогобицького повіту (тепер Львівська область) у дуже бідній селянській сім'ї, у його батька не було навіть власної хати, він жив у брата. Згодом брат виділив Михайлу Коваліву близько гектара глинястого ґрунту, на якому батько Стефана збудував хату-ліп'янку. Сім'я Михайла Коваліва, у якій було п'ятеро дітей, дуже бідувала.

Стефан Ковалів пройшов дяківську науку, закінчив школу о. Василя у Дрогобичі, в якій згодом навчався Іван Франко, деякий час наймитував, проте бажання вчитися привело його до Перемишля, тут він навчався в нижній реальній школі і, водночас, заробляв на хліб приватними уроками й участю в дяківському хорі. Проте це не допомогло і Стефан Ковалів залишає навчання та шукає роботу. Кілька років він працює вчителем у різних школах (у тому числі й у рідній Броніці) та вступає до Львівської учительської семінарії, яку блискуче закінчує 1875 р. і одержує диплом першого ступеня, у якому було зазначено: «Дуже добре обдарований до самостійного ведення уряду учительського з викладовою

польською і руською мовою» [1, 25]. Йому пропонували залишитись викладачем у цьому навчальному закладі, але він повертається до рідного села, в якому за його ініціативи було «поставлено там гарний будинок шкільний, але в нім Ковалів довго не пробув, мусив 1879 року покинути село, і та школа лишилась пустою» [7, 82]. Отож, з 1879 року і до смерті, понад 40 років, вчителює в Бориславі. У листі до Осипа Маковея (Борислав, 2/2, 1900 р.) Стефан Ковалів писав: «По окінченню семінарії учительської у Львові я вернув назад до рідного села Брониці в 1875 [році], і тут працював чотири літа, звідки мене перенесли до Борислава в р. 1879, і ту я остаю понині» [5, 163–164].

С. Ковалів зумів реалістично розповісти про стан народної освіти в Східній Галичині кінця XIX – початку XX ст., про непросту долю вчителів, про дітей, які мали жагу до навчання, однак змушені були тяжко працювати, щоб заробити на шматок хліба, про жахливі умови вчительської праці та мізерну зарплатню, постійні переслідування прогресивних учителів.

С. Ковалів був не просто вчителем, а педагогом-новатором, він намагався поєднати теоретичний виклад матеріалу з практикою, а для цього створив хімічну й фізичну лабораторію, ставок, у якому розводив різні види риб, невеликий зал для занять фізкультурою, часто організовував учням екскурсії, під час яких знайомив дітей з географією і, водночас, прививав їм любов до рідного краю, його історії, традицій та звичаїв, оскільки серед учнів С. Коваліва були представники різних національностей і віросповідань. У школі функціонував створений С. Ковалівим учнівський хор. Будівля, у якій учителював С. Ковалів збереглася до сьогодні. У цьому непримітному приміщенні в центрі міста Борислава в 1887 р. навчалося 500 учнів, у 1899 р. – 1200, а в 1908 р. – 2300 школярів. Умови праці в школі були важкими. У листі до Івана Франка (Борислав, 8/9, 1903 р.) С. Ковалів писав: *«Високоповажний Пане Докторе! Хоч Вам пригадатися, що ще дихаю. Тяжко стогну щораз тяжше, і гнуся під тягарем тих солодоців, здишу поволи, мов ся онучарева шкапище, що єю обсіли черви і цілу живцем лоточать. Та они, тоті галапасники, і до мене з всіх сторін лізуть, а я, як можу, не даюся, замітаю на гній мітлою, не розфиркую, ні, сохрани, Господи, і кричу: «А куш! Я не злодій»... та що з того? [...] Уже на дваццять шестий мені перейшло в каторзі між ціломудренними невістами [...] Впрочім дали тобі жиди перед 26 літами шість соток за чотири кляси, можеш і тепер за тоті самі гроші служити, а ні – забирайся, бо ти нам давно солею в оці і ми не можемо розпорядитися по-нашому фасону на славу і хвалу «отчизні»... наговорився аж спотився... Слава Богу уже по вибуху, справді безпроцентовім, але Ви, чей, за того не погнівається: клюпу мусів трохи відхилити бодай перед Вами [...]»* [5, 166 – 169].

Саме у Бориславі 1881 р. Стефан Ковалів розпочав свою письменницьку діяльність. Причину цього він пояснив у листі до Осипа Маковея (Борислав, 2/2 1900 р.): *«Ту я побачив дива, яких до сей пори не лучалося мені видіти; стрічався з ріжнородними заграничними людьми з Америки, навіть з Австралії, бачив нужду, деморалізацію нашого бідного беззащитного народу і кричати не міг: «За що б'єш? Йой, йой, за що б'єш?...», тож і почав писати, і тото мене тихомирило»* [5, 164].

За підрахунками дослідників, перу Стефана Коваліва належить 150 оповідань і нарисів, декілька десятків «Дописів із Борислава» і близько 40 педагогічних статей і методичних розробок, які досі залишаються на поживкних від часу сторінках першодруків. Цей неоціненний скарб вартує того, щоб видати повне зібрання творів талановитого педагога й письменника Східної Галичини – Стефана Коваліва.

Письменницьку діяльність С. Коваліва підтримував Іван Франко, який часто бував у Бориславі, зупинявся у С. Коваліва, ходив з ним на нафтопромисли, слухав нові оповідання та допомагав друкувати твори у тогочасних газетах, журналах, зокрема публікував його нариси в «Літературно-науковому віснику» (одним з редакторів якого був І. Франко), а коли в 1899 р. у Львові була заснована «Українсько-руська видавнича спілка», то за ініціативи Івана Франка Стефан Ковалів упродовж декількох років видав дев'ять збірок своїх оповідань – «Громадські промисловці» (1899 р.), «Дезертир» (1899 р.), «Риболови» (1903 р.), «Похресник» (1909 р.), «Образки з галицької Каліфорнії» (1913 р.), а також у 1910 – 1911 рр. у серії «Оповідання для молоді» вийшли чотири книжки: «Чародійна скрипка», «В остатній лавці», «Писанка», «Щаслива бабуня». Окремі нариси й оповідання писав С. Ковалів на замовлення Івана Франка, зокрема велику і цінну для історії м. Борислава статтю «Продукція нафти (скального олію) в Бориславі» (що була надрукована у Львові в «Літературно-науковому віснику» в 1903 році з примітками Івана Франка). Названа стаття С. Коваліва, вважає Олег Микулич, чи не найперша написана українською мовою в популярно-науковому стилі про нафтово-озокеритну промисловість, бо містить цінні статистичні, біографічні, історичні та інші життєві факти» [8, 72–82].

Іван Франко цінував творчість С. Коваліва, так у статті «Українська [література за 1899 рік]» він писав: «Степан Ковалів також почав писати двадцять років тому, але збірка його новел була видана лише 1899 р. у двох томах, за якими можна оцінити його талант. Гостра спостережливість, жвавість оповідання, гумор і щира любов до народу є його достоїнством» [11, 15].

С. Ковалів – постійний учасник крайових учительських конференцій, автор не лише художніх, публіцистичних, науково-популярних та історико-краєзнавчих праць, а й статей до підручників, укладачем яких часто був; перекладач (працював над перекладами й переспівами «Слова о полку Ігоревім»), директор омброметричної (метеорологічної) станції у м. Бориславі, дійсний член Товариства «Бурси Св. Івана Хрестителя» у м. Дрогобичі.

Помер Стефан Ковалів 26 червня 1920 року від серцевого нападу й похований на одному з цвинтарів Борислава.

Серед творів С. Коваліва, у яких розповідається про стан народної освіти в Східній Галичині можемо назвати оповідання «*На прічках*», «*Незварені яблука*», «*Свій по званню*», «*В останній лавці*», «*З мужицької школи*», «*Чоловіколюбце*», «*На Дрімайловому пустирищі*», тоді як у творах «*Прогулка верхи*», «*Очертанє грама*», «*З кількох тисяч один*» узагальнено педагогічний досвід автора. Писав С. Ковалів і методичні статті, в яких аналізував окремі підручники, подавав рекомендації щодо вивчення математики, рідної й іноземних мов, співів й інших навчальних дисциплін. Педагог уважав, що читання і писання є тим засобом, «що усуне з лица землі недовір'я, збагатить матерну мову, внесе народ о один ступінь духовного життя висше» [2, 129]. Разом з видатними педагогами (Т. Лубенцем, Х. Алчевською, С. Васильченком, У. Кравченко та ін.) С. Ковалів підкреслював потребу створення такої школи, де б навчання проводилося рідною мовою. Водночас педагог наголошував: «*Мови учить метода практична, а методою сею є сам учитель*» [2, 276]. Його виступи на захист рідної мови, зауважує Василь Гетьман, мали важливе значення для розвитку народних шкіл, допомагали передовим учителям в їхній діяльності [1, 73–74]. С. Ковалів один з перших в українській літературі створив оригінальний жанр педагогічних нарисів. Його художні замальовки педагогічного процесу показують взаємовідносини вчителя й учнів як під час навчального процесу, так і на екскурсіях, прогулянках, пришкільній ділянці.

У творчому доробку С. Ковалів є й казки, проте не стільки для дітей, скільки для молоді. Костянтина Малицька у статті «*Стефан Ковалів – діточий письменник*» (Дзвінок. – 1911. – №13–14) писала: «*Старенький пан – єму вже нині 63 роки, пережив чимало добра і лиха в світі, і в своїй сім'ї зазнав нетрохи горя, – знаходить ще час писати для дітей і про дітей. Довкола него в Бориславі кипить завзята боротьба о кусок хліба і о міліони, а він сидить в своїй кімнатці і складає дітям казку про хлопця Матвійка («Чародійна скрипка»), що не бажає ні золота, ні срібла, ні діамантів, а просить о скрипку м'якострунну, щоб нею людські серця колихати*» [5, 11].

Актуально звучать сьогодні слова С. Коваліва записані у його «Щоденнику» в далекому 1914 році: «*Нині уже 29 вересня, другий місяць страшної війни, безпощадного нищення великої культури, рабованя людського добутку, неймовірність, невірогідність в двацятім століттю. Страшину хвилю переживають тоті, що послали своїх синів, мужів і братів на поле брані: вони нещасні утікати мусять з своїх хат, непевні свого життя. [...] Сумно всюди, куди не повернешся, страх, утеча людей в різних напрямках перед пожежею, кулями і проізволем ...*» [6, 152].

Аналіз листів, щоденника, педагогічних праць і текстів творів С. Коваліва дав нам змогу окреслити такі мовні особливості стилю автора:

фонетичні: вживання голосних: [e] замість [u] *тревога, кремінал (тривога, кримінал)*, голосний [u] замість [i] *третій, азиакких, иниими (третій, азійський, іниими)*; [u] замість [y] *бив, било (був, було)*; [o] замість [i] *відобрали (відібрали), войсько (військо), сирость (сирість)*; уживання приголосних: [в] замість [л] *попів (попіл), ків (кіл), стів (стіл), горівка (горілка)*; [з] замість [с] *злучай (случай), людзкий (людський), фільзоф (філософ)*; [с] замість [з] *касино (казино)*; [ж] замість [з] *міра різних тіл (різних) [зи] замість [жч] близше (ближче)* – явище дисиміляції приголосних; [ч] замість [дж] *чміль (джміль)*; у словах *честний (чесний), похрестник (похресник), містце (місце)*, не спостерігаємо випадіння приголосного звука [т], а відтак і спрощення у групі приголосних; паралельно вживає на письмі форми: *сердия і серця* та ін.

С. Ковалів уживає кінцеве **и** у словах на місці сучасного **і**: *суєтливости, власти, праці, матери, Броници, в Дрогобичи, в Премешли, вночи*; вживає м'який [л], як-от: *прогулька, кляса, фільзоф, ляmpi*; активно використовує іменники без подвоєння приголосних (характерна особливість галицького варіанта української мови), наприклад: *житя, порішення, намірене, оречене, вступлене, окінченю, смітя, судія* [5, 156–169]; *нищеня, рабованя, століттю* [6, 152]; згідно з офіційною граматикуою вживає **e** замість **є** на початку слова: *европейских* [5, 159], хоча водночас використовує літеру **є**: *Єва* [5, 162]; вживає літеру **г** у запозичених словах, у яких на письмі використовується літера **g**: *педагогії, хронологічні, легінь, газдівство* [5] та ін.;

словозмінні: використання форми О. в. *учительок* (на місці сучасного *учителем*), форми Д. в. *царови* (на місці сучасного *цареві*); вживає числівникові форми *дев'ятдесят першим, шеста, дванайцята «від шестої рано до дванайцятої в полудне», шостім «по шостім запаленю легких», кільканадцять* [5, 157, 159, 163]; *однен, третій* [5, 49], *п'ятнайцять* [5, 133]; дієслівні форми *розумієся (розуміється), кланяєся*

(кланяється), займає (займається), здає (здається); паралельно використовує дієслівних форм роблять і роб'ят, зроблю і зроб'ю; письменник не вживає м'який знак у суфіксах прикметників: Бориславський продукт, гірська дитина, європейських, азіатських, реньських, галилейської, галицький, материнській, мужицької, християнського, світських;

синтаксичні: вживає конструкції з прийменниками **о**, **за** замість **про** (думати **о** завтра, **о** тім міг би посвідчити [5, 159]; **о** тім мудрегелику-стихотворцю я боюся що говорити [5, 91], **о** тім і виборці на вербі голосно говорять [5, 118], Учені доктори із столиці, Львова говорили довго **о** невідрадных відносинах свого народу... [6, 74]; – Пізнійше, стрицуню, поговоримо, – кажіть щось більше **за** маму, **за** сестри [5, 45]; **зо** замість **зі** (зо школи) [5, 116]; **по** замість **в** (купують по склепах) [6, 152] та ін.

У листах, щоденнику та текстах творів С. Коваліва зустрічаються діалектизми та просторіччя, юридична та військова термінологія, професіоналізми, що пов'язані з безпосередньою професійною діяльністю С. Коваліва – учителюванням, а також терміни, які з'явилися у зв'язку з розвитком нафтової промисловості у м. Бориславі: **просторічні елементи:** єї (її); себто (тобто); за се (за це); сій (цій), сего (цього); сли (коли), сли можна, сли потреба; такой (таки); мому (моєму) хранителеві; кождий (кожен) учитель знає; думати о завтра; зобачить се; еше на свята зачав; звиш тисячу сто дітей; цоби они здорові були і не хорували; мому (моєму); як запобіжи сему; а сли деінде; переживають тоті; нині мож спокійніше будемо спати й чимало інших; **діалектизми:** **стрик**, **стрицуньо** 'брот батька, дядько' «**Стрик** глядів на него, здоволений», «– Пізнійше, **стрицуню**, поговоримо, – кажіть щось більше за маму, за сестри» [5, 45]; **трафіка** 'крамниця' «За цілий вік стілько на **трафіці** в Нуждовичах Довгих не придбаєш» [5, 109]; «... і цо мені **трафіку** ще тамтого року на Главосіки відобрали...» [5, 110]; **прецінь** 'адже' «**прецінь**, о тім і виборці на вербі голосно говорять, цо на Русі на того школа, цоби нічого не учити!» [5, 118]; 'між іншим' «А **прецінь** в найменіім селі знайдеся один господар з практичним хлопським розумом, ...» [6, 85]; **війт** 'керівник місцевого (міського чи сільського) управління або самоврядування' «– Цо, цо то? Не годзі се **війтові** так гадаць!» [3, 98]; **цебрик** 'велика дерев'яна або металева посудина у вигляді конічного або циліндричного відра, якою підіймають воду з колодязя, руду або землю з шахт' «... аж **цебрик** з водою нуряєся» [5, 141]; **фіра** 'віз, підвода' «**Фіра** не приїхала з Мокрян» [6, 168]; **кримінал** 'тюрма' «...за крадіж лісову, до **криміналу**, ...» [5, 82], **паздерник** (жовтень) [6, 152], **склеп** 'крамниця' «...їздять по городі, купують по **склепах** для себе потрібне ...» [6, 153] та ін.

У статті С. Коваліва «Історія галицької Содоми або: Продукція нафти (скального олію) в Бориславі» написаній на замовлення Івана Франка, автор подає нарис розвитку нафтової продукції у Бориславі як частково на основі власних спостережень, так і на підставі зібраних ним усних переказів місцевих жителів. У статті знаходимо низку термінів, які з'явилися у процесі розвитку нафтової промисловості у краї, як-от: «нафта» ↔ «скальний олій», «нафтова ропа» ↔ «кип'ячка»; «вуглеводні гази» ↔ «заморока»; «запалюючи замороку» ↔ «вибухові гази», «накривали віком» ↔ «накривали баном» ↔ «накривали підрею», «інспекційна власть» ↔ «гірнична власть», «матки воскові» ↔ «найліпші терени копальняні», «сировиця» ↔ «соляна ропа» (названі терміни вживаються як слова-синоніми), а також: «копальня», «дистилярня», «дистилювати ропу», «закіп», «роподайна яма», «консумція нафти збільшилася», «рафінерії чи дестилаторні нафтові», «борунок», «гіперпродукція кип'ячки», «земний віск», «ціпка маса – парафіна», «свічки стеаринові», «цезезин (імітація воску пчільного)», «зашикрна ропа в глибокості 120 метрів», «вертнична школа».

У педагогічних працях С. Коваліва знаходимо такі слова і вирази, що безпосередньо пов'язані з його педагогічною діяльністю: «лектура для старшої молодіжі шкільної» [6, 73]; «учительська конференція краєва», «язык викладовий», «ширити свою словесність», «просвіта боролася з темнотою» [6, 75], «матерний язык», «смыслового розвою сего або того народа», «взірцеве читане і писане», «читане курсоричне» [6, 76], «красна вимова», «модуляція голосу», «в дискусії по скінченім рефераті», «прикмети взорового писаня і читаня», «на ниві шкільництва і досвіди», «метода научаня языка німецького», «взорець методи Коменського» [6, 77], «лекцій», «граматика для ученого світа, а не для молодіжі», «прийнято методу, так звану, практичну, натуральну або наслідования», «форми граматичні», «склоненя імен і спряженя глаголів», «звороти мови», «добірні речення», «рецитоване правил граматичних», «заіменник особистий», «перша особа», «перший відмінок», «число многе», «правила тригонометричні», «форми зрівнянь», «задачі теоретичні» [6, 78], «монотонність мертвої научної мови», «через виразне і докладне вимовлюване слів цвѣчить орудия мовні, відвикає від шепелявости, ікавости і т.і.», «Буквар – то перша і найважніша підстава до усунання всіх вадливих вираженъ», «в першім року науки навикають діти до виразної вимови, до логічного розробку коротких речень, до висказуваня своїх мислей поправно граматично без граматики», «наука моральна» [6, 79], «гімназияльний професор» [6, 80], «ступені науки», «многомовність педагогів», «в методичнім підручнику може автор подати трафні питання і віповіді, отвітно місцевости, верстви людий, з котрими жиє, знає обставини або і сам там учить», «натуральна

фізика», «інспектор шкільний» [6, 81], «секція шкільна», «старожитні книжки», «совітник шкільний», «В школах 1-4 класових наука реаліїв починається на третім ступені науки під загальною назвою «відомости з дій природи», отже історія, географія, натуральна фізика» [6, 82], «засоби домашнього виховання» [6, 89], «приготовленє методичне» [6, 92], «рисую вам на таблиці водорівну лінію подвійну, підперту в точці 0 простовисною» [6, 105], «числень в пам'яті» [6, 115], «спів в народній школі» [6, 118], «егзамін або попис річний» [6, 124], «одвічальність учителя-педагога» [6, 131], «методика в рахунках» [6, 138] й ін.

У текстах творів С. Коваліва чимало галицьких лексем та запозиченої лексики: **асентерунок** 'набір рекрутів до цісарського війська' – Асентерунок – *військ.* набір новобранців до війська (ЛЛ, 2012, 62); **ванкир/ванькир** 'бічна мала кімната, що служить за комору' – **Ванькир** – мала кімната (перев. без вікна) (ЛЛ, 2012, 120); **гарасівка** 'червона стрічка, якою зав'язували комір сорочки' – **Гарасівка** – вузька орнаментована тканина стрічка (хлопці та чоловіки зав'язують під комір сорочки; від другої третини ХХ ст. дівчата її використовують як прикрасу, перев'язуючи голову або вплітаючи у волосся) (ЛЛ, 2012, 182 – 183); **двірець** 'вокзал' «... і доставляли всім підприємцям дрова. Вугілля, машини і всячину з залізничного двірця до фабрик» [3, 88] – **Двірець** – вокзал; залізнична станція (ЛЛ, 2012, 228); **Дворець**, рідко **Двірець**, рця, ч. 2. діал. Залізнична станція; вокзал (СУМ-11. – Т. 2, 224); **дідич** 'власник панського маєтку' – **Дідичтво** – спадщина від діда; дідівщина (ЛЛ, 2012, 238); **Дідич**, а, ч., іст. Те саме, що поміщик; великий землевласник (СУМ-11. – Т. 2, 299); **шудло** 'протез (ноги)' – **Шудла** – ходулі (ЛЛ, 2012, 831); **сухоти** «... як до того доктора в Берліні, що мав винайти лік проти сухот і про якого стільки часописи писали ...» [3, 59] – **Сухоти** – мед. туберкульоз (ЛЛ, 2012, 713); **Сухота**, и, ж. 1. перев. мн., заст. Туберкульоз (СУМ-11. – Т. 9, 870); **швіндель** 'шахрайство' «Безкінечний швіндель» – Швіндель – вул. обман, шахрайство. **Швіндлер** – шахрай (ЛЛ, 2012, 806); **гешефт** 'справа, що забезпечує легкий прибуток' «Я знаю, хто тут головою в гешефті» [3, 126] – **Гішефт (гешефт)** – 1. справа, бізнес; 2. спекуляція; 3. зиск. Користь, прибуток (ЛЛ, 2012, 216); **Гешефт** – запозичення з німецької мови; нім. Geschäft «справа, торгова угода (операція)» (ЕСУМ-1, 1982, 503); **шнапс** «Скажи там Цукрові, щоб на завтра доставив добірних вин, а для нашого «старого» огнистої «шнапулі» [3, 134] – Шнапс, у, ч., розм., заст. Горілка (СУМ-11. – Т. 11, 503); **Шнапс** -у, німецький міцний алкогольний напій; горілка (ВТССУМ, 1627); Schnaps *m.* -es. Schnëpse – з нім. розм., горілка, шнапс (ВНУС, 535); **вайкіт** – **Вай** (вигук болю, страху, горя), **вайкати** «жалібно кричати», **вайкіт** «крик болю, тривоги; шум, гам»; – очевидно, запозичення з румунської мови або ідишу (ЕСУМ-1, 1982, 320); **газда** – [газда] «господар», ... – запозичення з угорської мови; уг. gazda «господар», у свою чергу походить із слов'янських мов (<слов. gospoda) (ЕСУМ-1, 1989, 450–451); **репрезентанти** «репрезентанти європейського торговельного світа» [5, 160] – **Репрезентант**, а, ч., книжн. Представник кого-, чого-небудь (СУМ-11. – Т. 8, 510); **Репрезентувати** «представляти», репрезентант ... – запозичено, можливо, через польське посередництво, з латинської мови; лат. repraesentāre «наочно уявляти; відтворювати» (ЕСУМ-5, 2006, 62) та інші.

Заслуговує на увагу той факт, що у текстах творів С. Коваліва представлені лексичні одиниці з галузі юриспруденції: **експропріація** – 'вивласнення', **індемнізація** – 'відшкодування', **рекурс** – 'скарга, позовна заява' та ін., які ми знаходимо у «Німецько-українському правничому словнику» [9]. Цей словник уклад др. Кость Левицький ще у 1893 році й видрукував за підтримки НТШ у Львові. Друге видання (поправлене і доповнене) побачило світ у Відні в 1920 р. Ідея створення цього словника належить др. Олександру Огоновському в 1881 році. У процесі роботи над укладанням словника (як зауважує сам автор) К. Левицький опирався на мовні джерела «з пам'ятників давнього права руского, творців нових нашого руского письменства, а особливо праць: професора Омеляна Партицького [Словарь нѣмецко-русский, Львѡвъ 1867], бл. П. Евгения Желеховского [Малоруска-німецький Словар, Львів, 1886] і Вп. Ласлова Чопея [Русько-мадярський Словар, у Будапешт 1883], а також використане природного багатства рускої мови, яка живе в устах нашого народу ...» [9, IV]. Знаковим є те, що спричинилися до видання першого правничого словника «судия Юліян Сельський, судия Титко Ревакович, меценат Др. Володимир Лучаковський і *наш народний письменник Стефан Ковалів*» [9, V] [розрідження наше – Г.С.], а до другого др. Василь Щурат, др. Степан Рудницький, меценат др. Теофіль Кормош, які займалися збиранням добірних матеріалів. Наведемо окремі приклади: **концесія** – **Konzession**, призволенє, концесія; – уступка (НУПС, 213); **Концесія** «передача права експлуатації лісів, надр, підприємств» – запозичене, можливо, за російським, французьким (concession «концесія; поступка») або німецьким посередництвом, з латинської мови; лат. concessio «присвоєння; згода, дозвіл...» (ЕСУМ-2, 1985, 562); **Концесія** іст. урядовий дозвіл на відкриття підприємства (ЛЛ, 2012, 381); **реляція** – **Relation**, справовданє; – відношенє (НУПС, 313); **Реляція** «донесення» – через польське і російське посередництво зводиться лат. relatio «несіння назад, повідомлення, доповідь; донесення; передача; відношення» (ЕСУМ-5, 2006, 55); **Реляція** – звіт, повідомлення, донесення (ЛЛ, 2012, 631); **реперація** – **Reparation**, репарація, направа (НУПС, 314); **Реперація** → **репарація** – 1. мед. Операція (ЛЛ, 2012, 631); **Репарація** [< лат. reparatio – відновлення,

оновлення] – у міжнародному праві – вид матеріальної міжнародно-правової відповідальності. Передбачає відшкодування державою завданих нею під час воєнних дій збитків (ССІС, 2006, 593); (ЕСУМ-5, 2006, 60); **ліцитація** «Ліцитацію відложено на осінь, на ліпші часи» [3, 36] – **Lizitation**, переторг, ліцитація. **Lizitationserlös**, квота одержана при ліцитації, продажне. **Lizitieren**, продавати через ліцитацію, подавати ціну при ліцитації, купувати при ліцитації (НУПС, 234); **Ліцитація** – примусовий продаж майна з аукціону (ЛЛІ, 2012, 418); **Ліцитація**, ї, ж., діал. Аукціон. *Назначили ліцитацію, отаксували все моє добро на круглих шістдесят ринських* (І. Франко, І, 1955, 374) (СУМ-11. – Т. 4, 1973, 533); **Ліцитація** «аукціон» – через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. *licitatio* «пропонувати ціни; надбавка ціни» (ЕСУМ-3, 1989, 273 – 274/; **обдукція** «Господи! Що клопоту, що нещастя! Комісія, обдукція, тяганина по судах, ...» [3, 58] – **Obduktion** einer Leiche, секція мерця (НУПС, 271/; **Обдукція**, -ї, ж. те саме, що **автонсія** [<авто... і грец. *opsis* – бачення] – розтин трупа для встановлення точної причин смерті (СІС, 21 – 22) та ін.

Особливістю текстів творів С. Коваліва є активне використання юкстапозитів, нетранслітерованих елементів, ідіом, наприклад: **юкстапозити**: *примірно-непорочно, учитель-русин, палату-школу, хлібороба-батька, голих-босих, дідича-графа, діточкам-сиротам, князь-дідич, підприємця-гоя, невістка-ледащиця, оден-однісенський* [5, 156 – 169]; *доньку-каліку* [5, 15], *дідича-мільонера* [5, 39], *брата-мазура* [5, 56], *мудрегелик-стихотворець* [5, 91], *хвалько-богачик* [5, 133], *хижаком-злодієм* [5, 142]; *сторожем-хранителем* [6, 92], *господар-посесор* [6, 153]; **нетранслітеровані елементи**: «Keine Antwort ist auch eine Antwort» – з нім. *‘Жодної відповіді – це теж відповідь’*, «Pamiętka z Paclawu», «Swiatelko», «–Prosie pana!.. On ksziczy, ze ja kszicy!.. Ja nie ksziczi... to on ksziczi! Czego ksziczysz? Ja nie ksziczysz... To ty ksziczysz!..» – з польськ. [5, 156, 162, 168]; «corpus delicti» – ‘речовий доказ’ [3, 85]; «Dobrowolna ugode» – з польськ. ‘добровільна угода’ [3, 151]; «Cywilski munderunek» – з польськ. ‘цивільне вбрання’ [4, 40], «to sem dobryj cywil» – з польськ. ‘то собі хороший цивільний’ [4, 40], «A kуди ibungsmarsz» – з нім. ‘Тренувальний марш’ [4, 40], «товариство Standart Oil-Companу» [6, 66]; «повстало в році 1881 «Towarzystwo Galicyjski Bank Kredytowy» (польський банк)» [6, 68]; «в особній книжці п. з. «V konferencya krajowa nauczycieli szkół ludowych I seminarów nauczycielskich» [6, 75]; **ідіому**: «Спасибі», «Сохрани нас, Господи!», «власністю тьми», «Бодай не снівся, – ні, щоби не родився, щоби в материнській утробі заснітився!», «Не чин чоловіка підносить, тільки чоловік підносить чин» (нім. прислів’я) [5, 158, 161]; «В руці Твої, Господи, передаю душу мою...» [5, 123], «ликуй, веселися, Сіоне...» [5, 127]; «Божя в тім воля!» [6, 73];

У Листах до Івана Белея (1856 – 1921 рр., українського журналіста і видавця, що у 1883 – 1902 рр. редагував у Львові щоденну газету «Діло»), Івана Франка (1856 – 1916 рр., українського письменника, поета, публіциста, вченого, перекладача, громадського і політичного діяча, доктора філософії, дійсного члена НТШ), Осипа Маковея (1867 – 1925 рр., українського письменника і громадського діяча), Сергія Єфремова (1876 – 1939 рр., українського історика літератури, публіциста, політичного діяча), товариства «Просвіта» Стефан Ковалів використовує такі звертання: *Високоповажний Пане Редакторе, Милостивий Добродію!, Високоповажний Пане Добродію!, прошу Ваша Всечесність, Високоповажний Пане Доктор!, Світлий Виділе Достохвального Товариства «Просвіта»!*, *Високоповажний Пане Добродію!* Зауважимо, що всі слова у звертаннях С. Ковалів пише з великої літери.

Висновки дослідження. У пропонованій статті ми схарактеризували лише окремі особливості мови творів Стефана Коваліва, однак проведений аналіз дозволив нам вказати на лексико-семантичні, стилістичні та граматичні особливості регіонального функціонування української мови на західноукраїнських землях. Уважаємо, що дослідження ролі галицької інтелігенції у формуванні норм української літературної мови кінця XIX – початку XX ст. є актуальним, а мовні одиниці, використовувані цією соціальною групою увійшли до складу лексичного фонду української мови й впливали на формування койне освіченої верстви Східної Галичини, її соціолекту як самостійного системно-структурного явища й знайшли своє відображення у формі та значенні лексичних, фразеологічних і граматичних одиниць сучасної української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьман В. Освітня діяльність і педагогічні погляди Степана Коваліва : монографія / Василь Гетьман / упорядник Наталя Калита. – Дрогобич : Вид-во ДДПУ, 2006. – 86 с.
2. Ковалів С. Справоздане з учительської конференції кураєвої на конференції учительській окружній в Дрогобичі 28 серпня 1893 р. / Ковалів С. // Учитель. – Львів, 1893. – №18.
3. Ковалів С. Вибрані оповідання / Ковалів С. – Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1952. – 245 с.
4. Ковалів С. Твори / Ковалів С. – Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1958. – 721 с.
5. Ковалів С. Оповідання. Казки. Листи (З недрукованої спадщини) / Ковалів С. / підготовка текстів та упорядкування Михайла Івасенка. – Львів : «Кобзар», 2003. – 191 с.
6. Ковалів С. Оповідання. Статті. Щоденник (З недрукованої спадщини) / Ковалів С. – Борислав, 2009. – 183 с.

7. Маковей О. Стефан Ковалів / Маковей О. // Літературно-науковий вістник. – 1900. – Т.11. – С. 82.
8. Микулич О. Борислав у творчості Стефана Коваліва / Микулич О. / Іван Зег. Серія : Видатні постаті у нафтовій історії міста Борислава. – Дрогобич : видавець Сурма С., 2008. – 112 с.
9. Німецько-український правничий словар. зладив др. Кость Левицький. – [друге поправлене і доповнене ваданє]. – Відень : з австрійської державної друкарні у Відні, 1920. – 510 с.
10. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови. Історія української літературної мови / Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). – К. : Наша культура і наука, 2001. – 435 с.
11. Франко І. Українська [література за 1899 рік] : зібрання творів у 50-ти томах / Франко І. – Т. 33. Літературно-критичні праці (1900 – 1902). – К. : Наукова думка, 1982. – С. 10–17.
12. Шалата М. Невідоме з творчості С. Коваліва / Шалата М. / у кн. Ковалів Стефан. Оповідання. Казки. Листи (З недрукованої спадщини). – Борислав, 2009. – 183 с. – С. 3–12.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕННЯ

- ВНУС – Великий німецько-український словник / укладач В. Мюллер. – К. : Вид. дім «Чумацький шлях», 2005. – 787 с.
- ВТС СУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінськ: Перун, 2005. – 1728 с.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у семи томах / АН УРСР. Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні; Редкол. О.С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К. : Наукова думка, 1982 – 2012. – Т. I–VI.
- ЛЛ-2012 – Лексикон львівський: поважно і на жарг / 2-е вид., доповн. і випр.; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича / Хобзей Н., Сімович К., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012, (Серія «Діалектологічна скриня»). – 852 с.
- НУПС – Німецько-український правничий словар. зладив др. Кость Левицький. – [Друге поправлене і доповнене ваданє]. – Відень: з австрійської державної друкарні у Відні, 1920. – 510 с.
- ПРУС – Польсько-російсько-український словник : Більше 13 000 сл. / упор. Левінська С.Й., Старак Т.В. – К.-Л. : Радянська школа, 1991. – 478 с.
- РУСКС – Російсько-український словник / за редакцією акад. А.Ю. Кримського та акад. С.О. Єфремова. – К.: Червоний Шлях, 1924 – 1932 рр.
- СІС – Словник іншомовних слів : 23 000 слів та термінологічних словосполучень / Л.О. Пустовіт, О.І. Скопненко, Г.М. Сюта, Т.В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
- ССІС – Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тисячі слів і словосполучень / уклали : О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк ; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
- СУМ-11 – Словник української мови : в 11 т. / НАН України; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – Київ : Наукова думка, 1970 – 1980 рр.

В предлагаемой статье охарактеризованы особенности языка и стиля произведений Стефана Ковалива. Проведенный анализ поэтического и прозаического наследия писательницы позволяет раскрыть особенности использования украинского языка галицкой интеллигенцией на рубеже XIX – XX вв., а также раскрыть социальные аспекты функционирования украинского языка в Восточной Галичине в названный период, указать на лексико-семантические, стилистические и грамматические особенности регионального функционирования украинского языка на западноукраинских землях.

Ключевые слова: язык, языковые особенности, галицкая интеллигенция, Стефан Ковалив, Иван Франко, Восточная Галичина.

In this paper features of the language and style of works of Stephan Kovaliv are characterized. The analysis of poetic and prose author's legacy enables to reveal features of the use of the Ukrainian language of Galician intellectuals at the turn of the XIX – XX centuries, and also to highlight the social aspects of Ukrainian language in Eastern Galicia in the specified period of time and point to the lexical and semantic, stylistic and grammatical peculiarities of Ukrainian regional operation of Western speech.

Key words: language speech, language features, Galician intellectuals, Stephan Kovaliv, Ivan Franko, Eastern Galicia.